

УДК 930:[355.134.2:355.354(438)]“1918/1919”:069.5(477-4)

ВІДЗНАКИ ЛЬВІВСЬКОЇ БРИГАДИ ЛЬОТЧИКІВ КУЛЕМЕТНИКІВ У КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Андрій БОЙКО-ГАГАРІН

Національний музей історії України,
сектор нумізматики, фалеристики, медальєрики та боністики,
вул. Володимирська 2, 01025, Київ, Україна

У статті розглянуто групу пам'ятних відзнак, присвячених відділу польських військ – “Львівської бригади льотчиків кулеметників”, що зберігаються у колекції Національного музею історії України. 1–22 листопада 1918 р. між українськими і польськими військами тривали бої за Львів. Події цієї битви закарбовані у великій кількості пам'ятних відзнак різних формувань польської армії. Окремі пам'ятні відзнаки були вручені бійцям “Львівської бригади льотчиків кулеметників” (пол. *Lotny Oddział Karabinow Maszynowych*), або летючих бойових загонів, чи загонів “Летюча машинка”. У колекції НМІУ зберігаються три відзнаки стандартного розміру, одна мініатюра та один пробний відтиск штампеля. У колекції музею є відзнаки декількох різновидів, з написами та без в обідку в центрі хреста, що презентують різні техніки виготовлення (карбування, поверхневе покриття, пайка). На особливу увагу заслуговує унікальний пробний відтиск штампеля відзнаки на бронзовій пластині.

Ключові слова: Львівська бригада льотчиків-кулеметників, Польсько-українська війна 1918–1919 рр., Львів, пам'ятні відзнаки.

У цьому повідомленні піде мова про цікаву групу пам'ятних відзнак, присвячених відділу польських військ – “Львівської бригади льотчиків кулеметників”, що зберігається у колекції Національного музею історії України (далі – НМІУ). Фондова збірка НМІУ нараховує більше 1 мільйона одиниць зберігання, серед яких сектором нумізматики, фалеристики, медальєрики і боністики зберігається та вивчається близько 120 тис. одиниць зберігання: монет, настільних медалей, паперових грошей, цінних паперів, печаток, торгового інвентарю, жетонів тощо. Зокрема, наявні у колекції близько 12,5 тис. орденів, пам'ятних відзнак і значків. Серед групи фалеристики на окрему увагу заслуговують відзнаки і патріотичні біджі, передані із Центрального історичного архіву УРСР, що належали до колекції Музею визвольної боротьби України у Празі (також зустрічається поширений у назві “штамп” – Український буржуазний університет у Празі; Акт прийому № 2158 від 07.01.1970 р.).

До зібрання НМІУ було передано унікальну колекцію (Музей визвольної боротьби України у Празі існував 1925–1948 рр.), що нараховує близько 1700

пам'ятних відзнак, які репрезентують події української, польської, білоруської, австрійської та російської історії, відображають політичні, соціальні та військові події кінця XIX – першої половини XX століття. Колектив музею спрямовував вагомі зусилля на збір і збереження пам'яток з історії Української революції. Колекція музею до початку Другої світової війни нараховувала більше 1 мільйона одиниць зберігання, що знаходились у власній будівлі. Внаслідок бомбардування Праги військово-повітряними силами США 14 лютого 1945 р. частина колекції була знищена або суттєво пошкоджена. Пізніше колекції були вивезені у СРСР, а музей у Празі було розформовано. Показово, що всі відзнаки із колекції фалеристики, отримані НМІУ, були прийняті під одним загальним інвентарним номером МДМ-1431, до якого вже значно пізніше було присвоєно додаткові окремі номери до кожного знаку (див. *Опис до ілюстрації*). Це свідчить про таємність вивезення колекцій до СРСР, а відсутність тривалий час детальних описів ті процесу вивчення колекції спричинена необхідністю зберегти її від знищення, адже в її складі містилися заборонені та переслідуювані за радянської доби матеріали. Збережені пам'ятки широко демонструють процеси національно-визвольної боротьби народів, землі, які входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій.

Сумним епізодом Першої світової війни стало військове протистояння українців і поляків у 1918–1919 рр. Польсько-українська війна виражалась у збройному конфлікті між Західною Українською Народною Республікою та II Річчю Посполитою у Галичині. Конфлікт почався із встановлення українцями влади у Львові 1 листопада 1918 р. і тривав до 17–18 липня 1919 р. Війна завершилась перемогою поляків за рахунок підтримки сил Антанти, вагомої переваги у озброєнні (броньовані потяги, військова авіація, артилерія), надходження підкріплення залізницею з Перемишля, та участі на завершальній стадії конфлікту армії ген. Юзефа Галлера.

1–22 листопада 1918 р. між українськими і польськими військами тривали бої за Львів. Події цієї битви закарбовані у великій кількості пам'ятних відзнак різних формувань польської армії, зокрема, для відзначення учасників боїв за Цитадель, Замастринів, Левандівку, Кульпарків, Скнилів, вояків кавалерійських формувань “Вовки”, броньованих потягів “Пепетройка” і “Громобій”, а також різних секторів системи оборони. Найвідомішою відзнакою битви за Львів є “Хрест оборони Львова”, що відомий фалеристам у великій кількості різновидів (з і без напису, мініатюрою ордену *Virtuti Militari* та ін). Окремі пам'ятні відзнаки були вручені бійцям “Львівської бригади льотчиків кулеметників” (пол. *Lotny Oddzial Karabinow Maszynowych*), або летючих бойових загонів, чи т.зв. загонів “Летюча машинка”¹.

¹ “Boje Lwowskie 1918–1919. Katalog wystawy Luty-Marzec 2009,” *Zaklad Narodowy im. Ossolinskich – Muzeum XX. Lubomirskich* 90 (2009): 50–51.

Загальний опис відзнак²

Лицьовий бік: у центрі відзнаки поміщено мініатюру “Хреста Оборони Львова”, у центрі якого в подвійному лінійному обідку герб міста – лев, що крокує вліво у воротах муру із трьома баштами. У полі променів хреста крапки. На задньому плані діагонально розміщена стрічка з 10 патронами, на яких нанесено напис: “LOKM”, що розшифровується як “Lotny Oddzial Karabinow Maszynowych”, у перекладі “Відділ льотчиків кулеметників”. Композицію поміщено на підкову кінцями вниз, на полі якої нанесено напис: 5.XI.1918 (дата підписання Головним командуванням польської армії наказу про створення льотних загонів).

Зворотний бік: без зображень, кріплення за допомогою гвинта і гайки.

У колекції НМІУ зберігаються три відзнаки стандартного розміру³, 1 мініатюра та 1 пробний відтиск штемпеля. Відзнаки “Львівської бригади льотчиків кулеметників” з колекції НМІУ мають деякі відмінності між собою, тому вважаємо за необхідне розглянути особливості кожного знаку.

Знак *Рис. 1.* Виконаний з однорідного металу білого кольору, скріплююча оригінальна гайка відсутня, у круговому обідку в центрі хреста написів немає.

Рис. 1. Розмір знаку 34,2 / 34,3 мм.
Інв. № МДМ-1431-40.

Знак *Рис. 2.* Виконаний з металу білого кольору, у круговому обідку в центрі хреста написів немає. Кріплення зроблене у вигляді саморобної цинкової гайки і голки. Візуальний огляд знаку дає підстави припускати про наявність на ньому покриття білим металом, на полі присутні характерні потертості та часткові втрати поверхневого шару.

Рис. 2. Розмір знаку 34,2 / 34,2 мм.
Інв. № МДМ-1431-45.

² Zdzisław P. Wesolowski, *Polish Orders, Medals, Badges and Insignia, Military and Civilian Decorations 1705–1985* (Miami: USA Print. Services, 1985), 881.

³ Wojciech Stela, *Polskie ordery i odznaczenia* (Warszawa, 2014), vol. 4, 266.

Знак *Рис. 3*. Відрізняється від попередніх двох знаків написом у круговому обідку в центрі хреста: “LWOW. 1.XI 1918 22.XI” (дати бойових дій у Львові). Знак виконаний з однорідного металу, оригінальна гайка відсутня.

Рис. 3. Розмір знаку 33,6 / 34,2 мм.
Інв. № МДМ-1431-50.

Знак *Рис. 4*. Мініатюра. Зображення повністю відтворює знаки *Рис. 1* і *Рис. 2*, на звороті круга гайка.

Рис. 4. Розмір знаку 12,0 / 12,7 мм.
Діаметр гайки – 15,2 мм.
Інв. № МДМ-1431-58.

На особливу увагу заслуговує артефакт *Рис. 5*, що є пробним відтиском у жовтому металі зі штемпеля відзнаки відділу льотчиків кулеметників Львівської бригади.

Усередині відтиску зображення знаку, аналогічне *Рис. 1* та *Рис. 2*. Це підтверджує той факт, що описані відзнаки ви-

Рис. 5. Розмір 39,3 / 37,5 мм.
Інв. № МДМ-1431-39.

готовлялись технологією карбування штемпелем по розкатаному листу металу. Можна припустити, що спершу майстром розглядався варіант виробництва знаку у жовтому металі. При уважному огляді відтиску помітно, що дрібні деталі зображення знаку (написи, башти міського муру) прокарбовані досить слабо, що, імовірно, і стало причиною віддачі майстром переваги білому металу, в якому ці відзнаки відомі сьогодні.

Таким чином, розглянуто існуючі в колекції НМІУ пам'ятні відзнаки Львівської бригади льотчиків кулеметників, що є свідками подій Польсько-української війни 1918–1919 рр. і битви за Львів 1918 р. Показово, що наявні

в колекції музею відзнаки цього типу представлені декількома різновидами (написами в обідку в центрі хреста), презентують різні техніки виготовлення (карбування, поверхнєве покриття, пайка), а також наявна мініатюра. На особливу увагу заслуговує унікальний пробний відтиск штемпеля відзнаки на бронзовій пластині.

Фалеристичні пам'ятки є невід'ємним, інформативним і цінним джерелом у вивченні трагічних подій першої чверті ХХ століття. Всебічне і глибоке дослідження збереженого до наших днів історичного та культурного надбання дозволить здійснити якісний аналіз цих сумних подій минулого аби запобігти їх повторенню в майбутньому.

THE BADGES OF THE LVIV BRIGADE OF THE MACHINE GUN PILOTS IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF HISTORY OF UKRAINE

Andrii BOIKO-GAGARIN

National Museum of History of Ukraine,
Sector of Numismatics, Faleristics, Medals and Bonistics,
2 Volodymyrska str., 01025, Kyiv, Ukraine

This article tells about an interesting group of commemorative badges devoted to the Polish troops department - the Lviv Brigade of the machine gun pilots, which are kept in the collection of the National Museum of History of Ukraine. On November 1–22, 1918, fights for Lviv continued between Ukrainian and Polish troops. The events of this battle are sealed in a large number of memorable decorations and badges for various formations of the Polish Army. Individual commemorative awards were handed to the soldiers of the “Lviv Brigade of the machine gun pilots”, or so-called units of the “Flying Machine”. There are three badger of standard sizes, 1 miniature and 1 test stamp impression. In the museum collection there are several types of insignia, with inscriptions and without them in the center of the cross, presenting various manufacturing techniques (chasing, surface coating, soldering). Particular attention deserves a unique test seal stamp of distinction on a bronze plate.

Key words: the Lviv Brigade of the machine gun pilots, Polish-Ukrainian War 1918–1919, Lviv, memorial badges.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2018

Прийнята до друку 27.10.2018